

VILTVÅRD FÖR ETT
RIKARE LANDSKAP

Viltvård för klövvilt

FOTO: KENNETH JOHANSSON

Viltvård för klövvilt

I **DENNA SKRIFT** finns tips på åtgärder som du som jägare, med markägarens tillstånd, själv kan göra för att gynna klövviltet på dina jaktmarker. I en annan folder, *Viltvård i skogen*, diskuterar vi mer vad som kan göras inom ramen för skogsbruket. Av våra sju frilevande klövviltarter så är det främst älg, rådjur, kronvilt, dovvilt och vildsvin som brukar omfattas av viltvårdsåtgärder. Viltvård för mufflon och myskoxe är inte så vanligt, och de arterna kommer inte att behandlas vidare i denna skrift.

Vad är egentligen viltvård?

Begreppet viltvård används flitigt och ibland på sätt som orsakar förvirring. Viltvård syftar till att på något sätt förbättra livsbetingelserna för en eller flera arter. Det handlar om att förbättra tillgången till föda, skydd och vatten men även saker som att hålla efter rovdjur. När vi pratar om viltvård och klövvilt är det oftast tillgången till mat under vintern som vi tänker på.

Varför ska vi bedriva viltvård?

Ett svar är därför att lagen kräver det. I jaktlagens fjärde paragraf står att "viltet skall vårdas" och "få skydd och stöd". Det är markägaren och jakträttshavaren gemensamt som ansvarar för att så sker. Men vi jägare bedriver viltvård utan att snegla på lagen. Det kan finnas många syften. Ett ökat foderutbud kan användas för att gynna viltet och minska betet på andra mer känsliga grödor och i ungskogar. Andra syften kan vara att öka den biologiska mångfalden och att styra viltet för att underlätta jakten.

Det är viktigt att planera viltvården så att man inte kommer i konflikt med jaktlagens 34:e paragraf om olovligt lockande av vilt från annan jaktmark. Samt att all viltvård måste ske i dialog med markägaren så att denne inte har andra planer så att viltvården kommer i konflikt med det yrkesmässiga brukandet. Notera även att det finns möjlighet för markägaren att söka ekonomiskt stöd (stödet varierar över tid).

Vad äter klövviltet?

Älg, rådjur, kron- och dovvilt är idisslare. Det innebär att de äter växter som de tuggar två gånger (idisslar). Vildsvinet däremot är omnivorer (allätare).

Älg och rådjur räknas till gruppen kvalitetsbetare. Det innebär att födans kvalitet är viktigare än för många andra stora växtätare. Båda arterna väljer vilka växter, och delar av växter, de ska äta. I studier av älgens val av föda har man kunnat fastställa älgens preferensordning. Vintertid föredrar den att beta på asp, ek, rönn och sälg. Sedan kommer en mellangrupp med björk och tall. Den strävar efter en blandning i födan vilket innebär att den även vid god tillgång på den begärligaste födan betar av en och annan tallkvist. Om snötäcket är tunt kan också bärris och ljung vara viktiga inslag i födan, liksom under våren. Sommarfödan består annars mest av blad från lövträd samt några örter, som mjölkört. På vår och sommar äter den även en del gräs och vattenväxter.

Rådjuret är än mer finsmakare än älg. Under sommaren domineras dieten av örter, till exempel mjölkört och kovall. Under hösten och vintern utgör bärris och ljung en stor del av födan och vissa år kan ekollon vara viktiga. Under vintern ökar betet av buskar, till exempel björk, asp, rönn och en.

Kron- och dovvilt befinner sig mellan selektiva kvalitetsbetare och grovbetare. Deras föda består utav en kombination av gräs, bärris, ljung och örter samt ved-artade växter. Kron- och dovvilt utnyttjar jordbruksmark för sitt födosök i högre utsträckning än vad älg och rådjur gör. Det gäller i synnerhet dovvilt som är hårt bunden till åkermarker under sommaren.

Vildsvin är allätare, men det mesta av födan utgörs av vegetabilier. Rötter står för det mesta av födointaget under vintern. Under sommaren äter vildsvinen gärna gröna blad av starr och tistlar, fallfrukt, bok- och ekollon samt hasselnötter. Olika jordbruksgrödor som frön av stråsäd som höstvetete och havre, oljeväxter som raps, samt vall och potatis står också på menyn.

Rådjuren är kvalitetsbetare och bärris är en viktig föda under höst och vinter. FOTO: KENNETH JOHANSSON

Viltåkrar

Att anlägga viltåkrar för klövvilt är förmodligen en av de vanligaste och mest beprövade viltvårdsåtgärderna. Möjligheterna till variation är stora. Ofta utnyttjas en viltåker av såväl älg som rådjur, dov- och kronvilt.

Det är viktigt att välja en lämplig gröda beroende på vilken jordmån det är, hur mycket arbete man vill lägga ner och var i landet man befinner sig. Det är en fördel om viltåkern ligger så till att man kan använda traktor då detta underlättar skötseln, men samtidigt bör man undvika att placera viltåkern nära trafikerade vägar.

Det minst arbetskrävande, och med en långvarig attraktionskraft, är att anlägga en klövervall. Efter anläggning räcker det i regel med att putsa vallen under förhösten för att den ska räcka i många år. Man kan också ta en skörd ensilage för vinters utfodring. Det går att använda såväl vitklöver som röd-klöver. En vall av vitklöver håller i många år om den putsas, medan röd-klövervallen håller i tre till fem år. Klöver fungerar bra i hela landet och blir därför väldigt användbar.

En klövervall som viltåker kan hålla i många år.

FOTO: FREDRIK WIDEMO

Såväl klöver som lusern kan sås som insädd i spannmålsgröda. En bra kombination är havre eller vete. Dessa spannmål ger ett mycket attraktivt foder och utsädet är jämförelsevis billigt. Givetvis kan man även odla havre eller vete som viltgröda utan klöverinsädd.

På marknaden finns en rad olika färdiga viltåkerblandningar som är väldigt användbara utifrån olika mål med viltåkern. Olika fånggrödor och nischgrödor gör att man kan rikta viltåkern mot de arter man vill gynna. Det finns både ettåriga och fleråriga blandningar. Olika kålsorter är klassiska viltåkersgrödor, men även olika rovor har stor attraktionskraft på klövviltet. Dessa kräver lite mer av odlaren då det inte sällan äts upp innan den period på året då viltet som bäst behöver det.

Förutom de ovan nämnda finns ett stort antal andra grödor som är intressanta, till exempel oljerättika som är lättodlad och kan sås fram till tidig höst eller cikoria som är en flerårig attraktiv gröda som även blommar rikligt år två och framåt.

Naturligt foder

Det finns mycket man kan göra med det som redan finns och som inte kostar något, mer än arbetet. Det bästa sättet att hjälpa viltet att klara normala vintrar är att sköta marken så att det naturliga vinterfodret räcker till.

Fälla aspar

Att fälla asp är en klassisk viltvårdsåtgärd. Barken och kvistarna blir ett uppskattat vinterfoder åt både hjortdjur och harar. För att göra asparna extra begärliga kan man ringbarka dem på sommaren. Då har näringen i löven inte transporterats tillbaka till roten utan finns kvar i barken. Ett annat sätt att göra asparna mer attraktiva, och samtidigt ge viltet ett salttillskott, är att halvfälla aspen så att trädet fortsätter att leva. Detta görs på sensommaren. I den brutna stammen hugger man ut en ficka som sedan fylls med grovsalt och över det lägger man på ett skydd, exempelvis björknäver. På så vis suger trädet upp saltet, som lagras i barken.

Övervuxna bestånd av sälg och vide behöver beskäras för att producera nytt, friskt bete och bästa tiden att göra det är under vintern eller våren. Efter ett par månader spirar mängder av nya, friska skott.

FOTO: BERNT KARLSSON

Föryngring av vide

Älgen betar gärna näringsrika årsskott från vide. Genom att kapa ner överåriga videbestånd som vuxit ur betningsbar höjd ökas tillgången till foder. Något som uppskattas av hararna också. Handlar det om större bestånd kan man dela upp föryngringen på flera år. Lämplig tid är under vårvintern på skare eller frusen mark. Kapade stammar och kvistar ska inte brännas upp eller städas undan. De ska samlas i rishögar och lämnas på plats. När sedan gräset växer in i det torra riset uppstår ett bra markskydd för exempelvis harungar.

Plantering av vide

Sticklingar av salixarter (vide) kan sättas på lämpliga områden och bli en bra foderresurs för klövviltet. Enklast är att under senhösten eller tidig vår skära egna sticklingar. Ta sticklingarna från fjolårsskott, de ska vara minst 20 centimeter långa, Bunta sedan ihop dem med knopparna uppåt och förvara svalt och fuktigt. På våren sticker man ner sticklingarna så att två tredjedelar är under jord.

Kantzoner och bryn

Klövvt uppehåller sig gärna i olika brynmiljöer och kantzoner, där viltet både hittar foder och skydd. Kantzoner finns och kan skapas i alla typer av övergångar mellan olika ägoslag som från åker till skog eller mellan olika skogsbestånd.

Artrika kantzoner och bryn bestående av träd och buskar i olika åldrar och storlekar med insprängda luckor ger mycket bra möjligheter till foder och skydd. Kantzoner, bryn och vägkanter bildar foderstråk i landskapet och kan knyta ihop olika biotoper.

Runt gamla ödetorp finns också stora möjligheter att skapa mer foder och attraktiva platser för viltet. Detta görs genom att lyfta fram gamla vårdträd, fruktträd och buskar. Där finns det också naturliga gläntor som viltet gärna nyttjar.

Klövvt uppehåller sig gärna i olika brynmiljöer och kantzoner, där viltet både hittar foder och skydd. FOTO: MOSTPHOTOS

Utnyttja vägkanter

Vägkanter längs skogsbilvägar, vandringsleder och bruksvägar kan bli slyrika och solbelysta miljöer där begärliga foderväxter gynnas. Vissa begärliga träd och buskar, som asp, rönn och videarter är ofta vanligare längs vägkanter än i till exempel ungskogar. Skapa en zon på 5-10 meter på varje sida av vägen och ett flerskiktat träd- och buskskikt. Lyft fram arter som RASE (rönn, asp, sälg och ek) i trädskiktet samt småträd, vide och andra buskar i buskskiktet.

Det får gärna vara lite luckigt så att ljuset kan nå ner till marken och skapa ett artrikt fålskikt med bärris och örter. Därigenom finns en potential för att skapa goda foderstråk. Dessa åtgärder gynnar inte bara fodertillgången utan bidrar till en bättre väghållning, lyfter marken samt kan plötsligt göra ett vägpass ganska trevligt. Det går även att så i lite vitklöver på vägkanterna som putsas en gång per säsong.

Utnyttja kraftledningsgator

Kraftledningsgator är oftast mycket lämpliga områden för viltvårdsåtgärder. Såväl plantering som selektiv röjning, toppning och gödsling kan med fördel utföras i kraftledningsgator, dock måste man få tillstånd från nätbolaget. Enligt data från Riksskogstaxeringen vid Sveriges lantbruksuniversitet finns det i landet cirka 154 000 hektar kraftledningsgator som är bredare än fem meter inom produktiv skogsmark. Detta motsvarar 0,65 procent av landets produktiva skogsmarksareal. Det innebär att på 1 000 hektar finns det således i genomsnitt över sex hektar kraftledningsgata, men variationerna är stora mellan olika områden.

Ploga bort snö

Under vintern är det bra att ploga bort snö på vallar eller höstgrödor så att klövviltet får möjlighet att beta. Det gynnar också harar och raphöns.

Gödsling

En åtgärd som brukar ge bra resultat är att kvävegödsla träd och buskar. Det kan vara sådana som man själv planterat eller naturligt förekommande träd. Såväl foderproduktion som smaklighet ökar rejält efter en kvävegödsling, och både sommar- och vinterbetet ökar.

Salt- och mineralstenar

Salt- och mineralstenar är mycket uppskattat av vilda djur och fåglar. En saltsten är helt enkelt vanligt salt (natriumklorid) som pressats till en sten och som sedan sätts på en träpåle eller stubbe. Djuren slickar sedan på stenen, men sol och regn gör också att saltet rinner ner efter stubbens sidor där viltet gnager eller slickar på träet. Mineralstenar är tillverkade på samma sätt och fungerar likadant. De innehåller mineraler, som till exempel magnesium och selen. Sammansättningen av mineraler varierar mellan tillverkarna.

Salt och mineraler spelar en viktig roll för växtätern, särskilt hjortdjuren. Salt- och mineraltillgången påverkar tillväxt och fortplantning. Det är inte bara hjortdjur som besöker saltstenar, även harar, fåglar och lodjur lockas till det salta.

Salt och mineraler kan vara en bristvara i naturen, våra växter innehåller mycket litet salt. Det är därför vilt gillar saltstenar och också dras till vägar som saltas på vintern, där växterna närmast vägen innehåller lite mer salt.

Saltstenar är uppskattat av klövvilt men också andra vilda djur och fåglar. FOTO: ELIAS TURESSON

Stödutfodring

Stödutfodring är en vanlig åtgärd vintertid, särskilt i södra Sverige. Alla arter av klövvilt tar tacksamt för sig av det extra fodertillskottet, särskilt gäller detta under kalla och snörika vintrar. Foderplatsen ska vara en plats där det är lugn och ro samt nära till skydd. Vid utfodring av klövvilt ska man sträva efter att ha en stor variation i foderutbudet. Observera att alla livsmedel som innehåller animaliskt protein är förbjudna att använda som foder till vilt. Det innebär att till exempel bröd och matrester inte får användas.

Vid en foderplats kan det bli konkurrens inom en art och mellan arter så sprid gärna ut fodret så att fler individer har möjlighet att komma åt fodret. Notera vikten av att städa/flytta foderplatser för att minska risken för smittspridning av sjukdomar och för att fodret inte ska bli jordigt. Läs mer om stödutfodring i broschyren *”Stödutfodring av vilt”*.

Ensilage

Utvecklingen av balat ensilage har inneburit något av en revolution inom viltutfodringen. Balarna är enkla att frakta med traktor eller bil och släpvagn, och ensileringsprocessen innebär att de vilda djuren kan äta av fodret utan problem. Tidigare, när man använde torrt hö, var en succesiv tillvänjning nödvändig för att djurens mag- och tarmflora skulle kunna tillgodogöra sig födan. Ensilage av havre, vete eller ärtor är mycket uppskattat, men även tidigt skördat klöverensilage fungerar bra. En aktivitet som blivit allt vanligare under senare år är att stödutfodra älg med ensilage i vinterkoncentrationsområden. I sådana områden kan ett stort antal älgar vistas.

Rotfrukter

Rotfrukter är ett uppskattat viltfoder. Rotfrukter ska användas som komplement och i mindre mängder, det vill säga fodret ska helst ätas upp under de närmaste dygnet efter utläggning. Lägg inte ut stora högar utan små mängder i kombination med fiberrik kost i form av kvist eller hö av hög kvalitet. Svenska Jägareförbundet avråder från användande av sockerbetor. Inget klövvilt mår bra av en kost som huvudsakligen består av energirikt foder.

Vildsvin

När det gäller vildsvin är det vanligt att sätta upp foderspridare vilka doserar ut en lämplig mängd foder utifrån vad som åtgår under ett dygn. Spannmål, bönor, ärtor och majs är exempel på bra foder att använda. Sprid gärna fodret i halm så kommer vildsvinen att vara sysselsatta en stund i sökandet efter foder samt att det blir mindre slitet/kladdigt runt spridaren.

I klövviltssammanhang ska man skilja på utfodringsplats och åtel. I syfte att minska skador på jordbruksmark jagas vildsvinen vid skadekänslig åkermark samtidigt som ett antal utfodringsplatser etableras i mindre skadekänsliga områden. På dessa foderplatser får djuren vara i fred och söka sin föda. Åteln däremot är en plats för jaktliga ändamål.

I skogsbruket

Det finns flera åtgärder man kan vidta för att gynna klövviltet inom ramen för skogsbruket. Främst handlar det om att skapa foder. Vid ungskogsröjning ska man vara rädd om de attraktiva födoväxterna asp, rönn, en och sälg och inte i onödan ”städa” i beståndet. Dessa träd blir oftast så hårt betade att de inte konkurrerar med övriga träd. En metod är att toppröja. Det innebär att man kapar träden i midjehöjd, istället för vid marken som brukligt är. Det ger ett tillskott av foder då de kapade träden skjuter nya skott.

Genom forskningen vet vi att tidigare betade tallar och björkar är mer attraktiva för fortsatt viltbete än tallar och björkar som inte har betats. Därför finns inte heller någon anledning att röja bort sådana träd. Klövviltet kommer att fortsätta att beta dem och de kommer inte att konkurrera med huvudstammarna.

Vid avverkning av tall och lövträd kan man se till att viltet får tillgång till de fällda trädens toppar, det är ett attraktivt foder. Då är det viktigt att man inte kör på topparna med skogsmaskiner. Det är också en fördel om man kan förlägga sådana avverkningsar till vinterhalvåret, när fodret behövs bäst.

Om det finns stora ekar i beståndet så är det bra att frihugga dem. Ekar är känslig för konkurrens och tål inte att granar växer upp i ekens krona. En stor ek kan producera 300 kilo ekollon under ett bra ollonår. Ett uppskattat foder för det vilda!

Var rädd om de attraktiva födoväxterna RASE – rönn, asp, sälg och ek. FOTO: LILIAN TVEIT/MOSTPHOTOS

Viltvård för ett rikare landskap

Viltvårdsserien ”Viltvård för ett rikare landskap” togs fram 2008-2010. Efter ett beslut på förbundsstämman 2022 har serien uppdaterats 2024 och två nya delar har kommit till. Projektgruppen, som utöver författarna arbetat med uppdateringen, är Lars Persson, Anders Åkerman, Bernt Karlsson, Niklas Lundberg, Michael Andersson, Elias Turesson och Fredrik Jönsson. Mer information om viltvård hittar du på jagareforbundet.se/viltvard. Där finns fler praktiska tips och där kan du också ladda ner de övriga broschyrerna.

© Svenska Jägarförbundet 2024
Foto omslag: Mostphotos

Viltvård för ett rikare landskap
Fredrik Widemo

Stödutfodring av vilt
Poul-Erik Jensen

Viltvård för fältvilt
Poul-Erik Jensen

Uppfödning och utsättning
Poul-Erik Jensen

Viltvård i odlingslandskapet
Poul-Erik Jensen

Predatorkontroll – jakt och fångst
Bernt Karlsson

Viltvård för klövvilt
Roger Bergström och Göran Bergqvist

Återskapa och vårda våtmarker
Hans von Essen

Viltvård i skogen
Roger Bergström och Göran Bergqvist

Viltvård för alla
Bernt Karlsson och Malou Kjellsson

Tillsammans gör vi skillnad

Stötta jakt, viltvård och biologisk mångfald genom ditt medlemskap i Svenska Jägarförbundet.

Skanna koden eller gå in på
blimedlem.jagareforbundet.se
för att registrera ditt medlemskap.

Svenska Jägarförbundet